

УПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ В. СУХОМЛИНСЬКОГО В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ

Здійснено ґрунтовний аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського. З'ясовано, що педагог розглядав природу як засіб розумового виховання особистості. Доведено важливість використання теоретичних основ і систем практичних заходів розроблених В. Сухомлинським з метою формування готовності майбутніх учителів біології до професійної діяльності через природу. З'ясовано шлях ефективного використання потенціалу природи в навчально-виховному процесі вищої школи. Обґрунтовано важливість навчально-польових практик студентів-біологів у процесі їх професійної підготовки. Встановлено, що активно залучаючи майбутніх учителів біології до природоохоронної діяльності під час навчальної практики з ботаніки та зоології, ми підтримуємо ідею В. Сухомлинського, що зорієнтована на природоохоронне навчання і виховання особистості.

Ключові слова: майбутні вчителі біології, студенти-біологи, готовність до професійної діяльності, природа, навчальна практика, екскурсії, охорона природи, рослинні об'єкти, тваринні об'єкти.

A thorough analysis of V. Sukhomlynskyi pedagogical heritage has been carried out. It was found that the teacher considered nature as a means of mental education of the individual. It was established that student biologists need to get acquainted with pedagogical heritage of V. Sukhomlynskyi while studying in higher education institutions. After all, it is important for them to adopt the many years of experience of the prominent Ukrainian teacher, the honored teacher of Ukraine, who, through his own teaching activities, proved that children should be taught not only to read, write, count, but also to learn the interesting mysterious world of nature that surrounds us, to cooperate with this world and to help to live it and not to harm it. The importance of using theoretical foundations and systems of practical measures developed by V. Sukhomlynskyi for the purpose of forming the readiness of future teachers of biology for professional activity through nature is proved. Professional training of future teachers of biology first of all involves studying in nature. After all, it is with the help of natural education that form the cognitive interest of students of biologists to professional activity. The way of effective use of the potential of nature in the educational process of high school is found. The importance of the field practice of the future teachers of biology in the process of their training is substantiated. In the system of professional pedagogical training of biology teachers, the period when students-biologists actively combine learning with nature are field practices that serve as an important factor in the formation of a modern specialist. After all, the use of visibility in the process of conducting educational practice contributes to the mental development of students, helps to identify the relationship between scientific knowledge and life practices, facilitates the process of awareness and promotes the development of interest in knowledge, helps to perceive natural objects in real life conditions. It is established that by actively involving future biology teachers in nature conservation activities during the practice of botany and zoology, the idea of V. Sukhomlynskyi that is oriented on environmental education and education of the individual is supported.

Keywords: future biology teachers, students biologists, readiness for professional activity, nature, educational practice, excursions, nature protection, plant objects, animal objects.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, реформування системи вищої освіти України передбачає її переорієнтацію на активні методи отримання знань, на творчий розвиток особистості майбутнього фахівця та його здібностей і спонукає до реалізації компетентнісного

підходу в професійній підготовці майбутніх учителів-біологів. Болонський процес, провідною ідеєю якого є даний підхід до навчання, який змінює існуючу освітню парадигму вищої школи.

Основним активним методом отримання фахових знань із біології є навчальна практика, яка входить до складу обов'язкових дисциплін природничого циклу нормативного блоку навчального плану. Їй відведено основне місце у системі навчання, при набутті практичних навичок: впровадження наукових досліджень в польових умовах, спостереження за об'єктами природи, їх моніторинг упродовж певного відрізка часу та здійснення природоохоронної роботи. Організація і проведення навчальних практик забезпечує ефективність професійної підготовки майбутніх учителів, сприяє формуванню необхідних практичних вмінь і навичок.

Застосування наукової спадщини В. Сухомлинського в процесі формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів біології є одним із шляхів розв'язання згаданих вище проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про вплив довкілля на процес виховання та розумовий розвиток особистості наголошували у своїх працях видатні педагоги Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцці, Ж. Руссо, К. Ушинський та інші. Так, Я. Коменський виводив закони навчання і виховання, враховуючи закони природи; Ж. Руссо та інші педагоги довели, що вплив природи облагороджує людину. Вітчизняний педагог К. Ушинський свої книги для читання у початкових класах школи («Дитячий світ і хрестоматія» та «Рідне слово») побудував, в основному, на природничому матеріалі. Він вважав, що логіка природи є найдоступнішою і найкориснішою саме для дітей.

Отже, подальше з'ясування різноманітних природних чинників у процесі професійної підготовки майбутніх учителів є актуальною, потребує детального розгляду й узгоджується з педагогічною спадщиною В. Сухомлинського.

Мета статті – здійснити ґрунтовний аналіз наукових праць В. Сухомлинського, з'ясувати шлях ефективного використання потенціалу природи в навчально-виховному процесі вищої школи, довести важливість навчально-польових практик студентів-біологів у процесі їх професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Педагогічні ідеї В. Сухомлинського необхідно впроваджувати в навчальний та виховний процес не лише у дошкільній і початковій освіті, а й в основній і старшій школі. Особлива роль у цьому процесі відведена вчителям біології. Фахова підготовка майбутніх учителів біології перш за все передбачає навчання серед природи. Адже саме за допомогою природничої освіти формується пізнавальний інтерес студентів-біологів до професійної діяльності.

У своїх працях («Серце віддаю дітям», «Духовний світ школяра», «Павлиська середня школа» тощо) Василь Олександрович розкриває значення природи у якості засобу всебічного розвитку особистості, що має

бути одним із визначальних чинників формування готовності майбутніх учителів біології до професійної діяльності. «Я прагнув, щоб в усі роки дитинства навколишній світ, природа постійно живили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями та уявленнями» [Сухомлинский, 1988: с. 124].

Студентів-біологів з педагогічною спадщиною В. Сухомлинського необхідно знайомити ще під час навчання у закладах вищої освіти. Адже їм важливо перейняти багаторічний досвід видатного українського педагога, заслуженого вчителя України, який власною педагогічною діяльністю, унікальним педагогічним експериментом у Павлівській школі довів, що дітей необхідно вчити не лише читати, писати, рахувати, а й пізнавати цікавий загадковий світ природи, який оточує нас, співпрацювати з цим світом і допомагати йому жити, а не шкодити. Найголовнішим джерелом розумового розвитку В. Сухомлинський вважає природу, оскільки краса природи загострює сприймання і пробуджує мислення дітей. «Думка дитини виявляється у її активному ставленні до навколишнього середовища» [Сухомлинський, 1977: с. 23]. Він стверджував, що «Природа мозку дитини потребує, щоб її розум виховувався біля джерела думки – серед наочних образів, і, насамперед, серед природи, щоб думка переключалася з наочного образу на «обробку» інформації про цей образ. Якщо ж ізолювати дітей від природи, якщо з перших днів навчання дитина сприймає тільки слово, то клітини мозку швидко стомлюються і не справляються з роботою, яку пропонує вчитель... Ось чому треба розвивати мислення дітей, зміцнювати розумові сили серед природи – це вимога природних закономірностей розвитку дитячого організму. Ось чому кожна подорож у природу є уроком мислення, уроком розвитку розуму...» [Сухомлинський, 1977: с. 33-34].

Учений-педагог наголошував на гармонійному поєднанні різних організаційних форм навчання, радив учителям не обмежуватися уроком, не протиставляти світові, затиснутому у чорну класну дошку той, що пливе за вікном. «Можливо, все те, що приходить до розуму і серця дитини з книжок, з підручника, з уроку, саме й приходить лише тому, що поряд з книжкою – навколишній світ» [Вознюк, 2002: с. 75].

У системі професійної педагогічної підготовки вчителів біології, період коли студенти-біологи активно поєднують навчання з природою є фахові практики, які слугують важливим чинником формування сучасного фахівця. Адже, саме методам безпосереднього ознайомлення дітей з природою В. Сухомлинський надавав першочергового значення. «Ведіть дітей у ліс, до річки, на луг, – писав він, – відкрийте перед ними джерело, без якого неможливе повноцінне духовне життя, і ви побачите, як діти стануть розумними, спостережливими, кмітливими» [Сухомлинський, 1988: с. 45].

Основними формами проведення навчальної практики є екскурсії в природу. Під час екскурсій розповідь викладача поєднується з

демонстрацією рослинних та зоологічних об'єктів і виконанням студентами індивідуальних завдань. У процесі проведення екскурсій студенти-біологи не лише ведуть спостереження, а й отримують первинні знання та вміння щодо проведення пошуково-дослідницької роботи. Вони опановують методами проведення спостережень за об'єктами та явищами природи, вчать аналізувати, порівнювати, здійснювати узагальнення та висновки. Дослідницька робота, спостереження та екскурсії в природу не можуть бути замінені ніякою іншою формою навчання: вони завжди методично індивідуальні й практично майже неповторні [Шапран, 2012: с. 361]. Василь Олександрович також наголошував, що під час екскурсій в здобувачів освіти формуються навички спостережливості, орієнтації в позитивних та негативних явищах у природному середовищі, відповідальність за її стан. «Під час екскурсій, взагалі під час кожної зустрічі дітей з природою, – писав він, – ми намагаємося показати їм світ таким, щоб вони задумалися над тією істиною, що природа – це наш дім, і якщо ми будемо безтурботними марнотратцями, ми зруйнуємо його; природа – частинка нас самих, а байдужість до природи – це байдужість до власної долі» [Сухомлинський, 1977: с. 555]. У процесі проведення екскурсій студентам пропонуються конкретні завдання, які уможливають їхній саморозвиток. Наприклад: зібрати та зафіксувати представників безхребетних лісу або зібрати та оформити гербарій із представників родини «Злакові». Виконання такого роду завдань, по-перше, поглиблює знання студентів із навчальних предметів, по-друге, вимагає максимально точного та правильного виконання завдання, по-третє, формує практичні навички та вміння. Використання наочності у процесі проведення навчально-польової практики сприяє розумовому розвитку студентів, допомагає виявити зв'язок між науковими знаннями і життєвою практикою, полегшує процес засвоєння і сприяє розвитку інтересу до знань, допомагає сприймати природні об'єкти у реальних життєвих умовах.

Дійсно, екскурсії в природу позитивно впливають на розвиток екологічного й естетичного мислення студентів-біологів, формування їх світогляду, сприяють набуттю знань, умінь і навичок для практичного розв'язання проблеми охорони довкілля.

Кожного тижня присвячував В. Сухомлинський кілька уроків подорожам на лоно природи – «до витоків думки і рідного слова». Так склались 300 сторінок «Книги природи». Він ставив за мету закарбувати у свідомості дітей яскраві картини дійсності, навчити їх бачити навколишню красу, стати допитливими дослідниками природи. При цьому не раз наголошував, що уявлення, якими б яскравими вони не були, – не самоціль і не кінцева мета процесу навчання. Свої заняття серед природи педагог назвав «уроками мислення». Під його керівництвом діти розмірковували над причинами і наслідками явищ природи, порівнювали якості й ознаки предметів, виявляли існуючі у природі взаємозв'язки.

Активно залучаючи майбутніх учителів біології до природоохоронної діяльності під час навчальної практики з ботаніки ми підтримуємо ідею В. Сухомлинського, що зорієнтована на природоохоронне навчання і виховання особистості. Він вказує, що «людина була й завжди залишається дитям природи, і те, що ріднить її з природою, має використовуватися для її прилучення до багатств духовної культури» [Сухомлинський, 1977: с. 127]. Студенти-біологи систематично вивчають під час навчально-польової практики популяції рослин або тварин, що підлягають охороні на міжнародному, європейському, державному та регіональному рівнях. Досліджують вплив різних екологічних, антропогенних факторів на їх життєдіяльність, у процесі чого в них формується екологічна компетентність, що передбачає екологічну освіченість та культуру, усвідомлене ставлення до довкілля, здатність до раціональної діяльності в соціальному та природному оточенні, подолання споживацького ставлення до природи тощо [Шапран, 2013: с. 93]. Після проведення польових досліджень, студенти-біологи обговорюють результати моніторингу, розробляють презентаційні проекти, де обґрунтовують створення умов, які будуть спрямовані на збереження та відтворення рідкісних популяцій рослин і тварин. Кінцевим результатом такої роботи є розробка рекомендацій: підтримання оптимальної чисельності ценопопуляцій, мінімізація негативного надмірного антропогенного впливу, щорічне відстеження зміни структури популяцій тощо.

Дані педагогічного експерименту педагога-дослідника Ю. Шапрана доводять про наступне, що на першому курсі навчання студентами-біологами природа і навколишнє середовище сприймаються, як об'єкт краси (естетичний тип мотивації) та переважає споживацьке ставлення до природи (прагматичний тип мотивації), і лише після того як майбутні вчителі біології проходять навчальну практику з фахових дисциплін у безпосередньому контакті з природою в них починає домінувати практичний тип мотивації (природа виступає як об'єкт охорони) [Шапран, 2013: с. 93].

В. Сухомлинський надавав важливого значення дослідницькому характеру навчальної діяльності, він вважав, що, думаючи, вивчаючи та зіставляючи, діти відкривають істину або ж бачать, що для її відкриття необхідні нові спостереження, експериментування. Важливо, щоб активне сприйняття світу почалося ще в молодшому віці, а в ранню юність людина вступила вже із сформованими стійкими переконаннями. Виконання науково-дослідної роботи є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутнього вчителя біології. Студенти активно залучаються до навчальної діяльності дослідницького характеру під час проходження навчально-польових практик.

Ефективність використання ідей педагога-практика полягає в тому, що вони допомагають формувати естетичні, практичні, екологічні, пізнавальні і моральні цінності особистості.

Висновки. Реалізація потенціалу педагогічної спадщини В. Сухомлинського у процесі здобуття природничо-педагогічної освіти студентами вищого навчального закладу – майбутніми вчителями – забезпечить ефективність психолого-педагогічних підходів використання природи як вагомого засобу формування особистості дитини, а згодом і вчителя, бо будь-який дорослий виконує функцію вчителя і вихователя.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на з'ясування різноманітних форм природоохоронної діяльності зі студентами-біологами.

ЛІТЕРАТУРА

- Вознюк, 2002* – Вознюк О. Наукова сутність педагогічної системи В. О. Сухомлинського *Наукові записки ТДПУ: Педагогіка*. 2002. №5. С. 75-78.
- Сухомлинський, 1988* – Сухомлинський В. А. Сердце отдаю детям Киев: Рад. шк., 1988. 272 с.
- Сухомлинський, 1977* – Сухомлинський В. О. Розвиток індивідуальних здібностей і нахилів учнів. Вибрані твори в п'яти томах. Київ: Радянська школа, 1977. Т. 5. С. 122–139.
- Сухомлинський, 1977* – Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. Вибрані твори у 5 т. Т.4. Київ: Рад. шк., 1977. С. 7-399.
- Сухомлинський, 1977* – Сухомлинський В. О. Природа, праця, світогляд. Вибрані твори: В 5-ти т. Т. 5 Київ, 1977. 556 с.
- Сухомлинський, 1977* – Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибр. твори: в 5- ти т. Т. 3. К.: Радянська школа, 1977. С. 5–279.
- Шапран, 2012* – Шапран Ю. П. Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології у процесі проведення навчально-польової практики. Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: зб. наук.праць. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 26. С.359–363.
- Шапран, 2013* – Шапран Ю. П. Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології. Монографія. Переяслав-Хмельницький: Видавництво «КСВ», 2013. 334 с.

REFERENCES

- Vozniuk, 2002* – Vozniuk O. Naukova sutnist pedahohichnoi systemy V. O. Sukhomlynskoho Naukovi zapysky TDPU: Pedahohika. 2002. №5. S. 75-78.
- Sukhomlynskyi, 1988* – Sukhomlynskyi V. A. Serdtse otdaiu detiam Kyiev: Rad. shk., 1988. 272 s.
- Sukhomlynskyi, 1977* – Sukhomlynskyi V. O. Rozvytok indyvidualnykh zdibnostei i nakhlyliv uchniv. Vybrani tvory v piaty tomakh. Kyiv: Radianska shkola, 1977. T. 5. S. 122–139.
- Sukhomlynskyi, 1977* – Sukhomlynskyi V. O. Pavlyska serednia shkola. Vybrani tvory u 5 t. T.4. Kyiv: Rad. shk., 1977. S. 7-399.
- Sukhomlynskyi, 1977* – Sukhomlynskyi V. O. Pryroda, pratsia, svitohliad. Vybrani tvory: V 5-ty t. T. 5 Kyiv, 1977. 556 s.
- Sukhomlynskyi, 1977* – Sukhomlynskyi V. O. Sertse viddaiu ditiam. Vybr. tvory: v 5- ty t. T. 3. K.: Radianska shkola, 1977. S. 5–279.
- Shapran, 2012* – Shapran Yu. P. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv biolohii u protsesi provedennia navchalno-polovoii praktyky. Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody»: zb. nauk.prats. Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2012. Vyp. 26. S.359–363.
- Shapran, 2012* – Shapran Yu. P. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnix uchyteliv biolohii. Monohrafiia. Pereiaslav-Khmelnyskyi: Vydavnytstvo «KSV», 2013. 334 s.